

Jak to vidím já

Vrcholový sport: Kam kráčí?

ALEŠ SEKOT

Soudobá dynamika změn životního stylu obyvatelstva je nepopíratelná. Je výrazem mnohorozměrného a mnohdy rozporuplného propletence rozvoje výrobních technologií, hodnotového směřování a vzorců spotřeby. Zvýšený důraz na nezastupitelnost a prospěšnost motorických aktivit cílí k rozvoji pohybových schopností, žádoucího tělesného vývoje a fyzické zdatnosti jedince. Sport, zejména v podobě prezentované masovými komunikačními prostředky, je jak v aktivní podobě, tak v rovině diváckého prožitku, důležitou součástí moderního způsobu života. Přináší – bez přehánění – potěchu i zármutek stamilionům lidí. Vrcholné klání v ledním hokeji a kopané jsou toho – doslova globálně ilustrovaným – dokladem.

Pohybové aktivity v nejširším smyslu pojmově a významově přesahují řadu relevantních konceptuálních kategorií, v různém kontextu frekventovaných jak odborníky tak laiky. Můžeme se tak setkat s širokou řadou pojmů jako je pohybová aktivita, tělovýchovná aktivita, tělocvičná rekreace, tělesná výchova, tělesná kultura, tělesná činnost, tělesná cvičení, rekreační sport, výkonnostní sport, špičkový sport, vrcholový sport, elitní sport, profesionální sport, organizovaný a neorganizovaný sport, masový a amatérský sport, sport pro všechny. Již samotný výčet těchto mnohdy nejednoznačných výrazů odráží přesahy a vzájemné vztahy společnosti a sportu v rovině dynamiky sociální struktury, hodnotových orientací, povahy procesu socializace, fungování masových médií, profesionalizace a komercializace sportu či sportovního fandovství.

Pojem tělesná kultura se však v poslední dekádě silně konceptuálně a obsahově problematizoval zejména v důsledku rozporných projevů medializace a komercializace, když na pozadí přejímání formálních nánosů masové kultury prezentoval sport, cvičení a rekreaci jako zboží. Od poloviny osmdesátých let tak sociologicky signifikantní proces *komercializace tělesné kultury* přináší tělesnému cvičení charakteristické rysy tržně regulovaného procesu. Přitom dnes obecně dochází ke shodě, že sport má selektivní charakter, eliminuje slabší jedince. Podle výkonnostní úrovně pak rozlišujeme sport masově rekreační, sport výkonnostní a sport vrcholový (Novotný, 1995, s. 9).

Snad nejznámější dnešní odborník na mnohorozměrné vztahy společnosti a sportu Američan J. Coakley vyjadřuje danou problémovou oblast již tím, že důsledně používá sousloví *profesionální sport*, nikoli vrcholový sport (Coakley, J. 1999). U nás častěji používaná kategorie *vrcholový sport* lze vzhledem k její specifické hodnotové zakotvenosti, profesionali-

zaci a komercializaci považovat za fenomén vytěšňující se z rámce tělesné kultury jako její podsystém do zábavní sféry masové kultury, absurdně zcela opačným postupem, než je tomu u kultury obecně. Geneze masové kultury totiž principem nejnižšího společného jmenovatele směřuje k prohlubující se propasti mezi vysokým uměním směrem k plytkosti zábavy (Sekot, A. 2002), zatímco vrcholový sport vstupuje na půdu masové kultury (a tedy i zábavy) jako scéna naprosto špičkových vrcholných a účelově pěstovaných a motivovaných výkonů. Umělecký vrcholný výkon si jde svou svěbytnou originální cestou mimo bludiště zábavy a podbízení masové kultury a vzdaluje se tak masám, vrcholový sport formou masové zábavy naopak k masám cíleně míří. Masová kultura devaluje umělecký obsah, vrcholový sport v krajní podobě zpochybňuje smysl a poslání tělesné kultury. Masová kultura znehodnocuje proces duchovního rozvoje osobnosti, vrcholový sport posiluje konzumní vztah ke sportu a jeho přínos k všestrannému rozvoji jedince je přinejmenším sporný. Masová kultura nabízí masovou podívanou devalvované zábavy, vrcholový sport se vkrádá do života mas jedinců globálně přitažlivou podívanou. V obou případech je komerční rámec masové zábavy vykopen negativními dopady slábnoucí schopnosti aktivního přístupu k životu ve smyslu systematického a harmonizujícího úsilí o celostní duchovní a fyzický rozvoj osobnosti.

Sociologický pohled na sport je charakterizován myšlenkovou rozrůzněností základních soudobých badatelských směrů. *Funkcionalisté* chápou sport jako téměř náboženskou instituci, která využívá rituál a obřad k posilování společenských hodnot. Sport tak systémem výchovy a výuky přispívá k socializaci mladých lidí ve sféře soutěživosti a patriotismu. Atleti se stávají nositeli modelových rolí a jsou středem obdivu a úcty. Sport takto přispívá k adaptabilitě sociálního systému udržováním fyzického blahobytu a funguje dále pro sportovce i diváky jako bezpečnostní ventil tlumící napětí a agrese sociálně přijatelnou formou. Sport z pohledu amerického funkcionalismu sblížuje příslušníky společnosti a celé národy a zvyšuje tolik potřebný a nezastupitelný pocit jednoty a solidarity.

Teorie konfliktu naopak tvrdí, že sociální uspořádání je založeno na donucení a vykořisťování a že tedy sport zrcadlí a zároveň rozkládá řadu oblastí společnosti. Včetně těch, které akcentují váhu rozrůzněnosti v dimenzích pohlaví, rasy, etnika či sociální příslušnosti. Konfliktologové mají za to, že svět soudobého sportu je především velký byznys, kde profit hraje důležitější úlohu než zdraví a bezpečnost sportovců. Udržuje prý i falešnou ideu o tom, že úspěchu lze dosáhnout v kterékoli oblasti lidské činnosti pouze tvrdou prací, zatímco neúspěch je přičítán spíše samotnému jedinci než nespravedlivému uspořádání společnosti. Sport je pak opíjícím povzbuzujícím lidí ke hledání šálivého chvilkového pocitu blaha na úkor nalézání zdrojů osobních problémů a sociálních tenzí a hledání adekvátních forem jejich řešení (Schaefer, R.T., Lamm, R.P. 1995).

Interakcionalisté jsou při studiu a hodnocení uspořádání společnosti zvláště interesováni na pochopení běžného každodenního chování. Sport tudíž zkoumají na mikroúrovni otázkou, jak běžné chování odráží odlišné normy, hodnoty a nároky světa sportu.

Medicínský pohled na sport dnes nezbytně naráží na skutečnost, že fyzický výkon je limitován možnostmi lidského organismu. K jejich neustálému posouvání proto nestačí být jen zdravý, je nutné být zdravější než zdravý, tedy svým způsobem nemocný. Renomovaný odborník na dopingovou problematiku ve sportu Jan Hnízdil správně připomíná, že špičkový sportovec (mnohdy zároveň i pacient) totiž v zájmu nutného předpokladu úspěchu – v podobě rané specializace a extrémní jednostranné fyzické zátěže – rozvíjí některé svoje schopnosti a dovednosti na úkor jiných, a drasticky tak porušuje rovnováhu harmonického rozvoje své osobnosti. Se svým tělem zachází jako s pouhým mechanickým nástrojem sloužícím k dosahování špičkových výkonů. Častá zranění a zdravotní obtíže jsou potom jen logickým a nutným důsledkem bezohledného přístupu člověka ke svému tělu. Je sice pravda, že překonávání obtíží a limitů je výsostně lidské a obdivuhodné, záleží však na tom, ve jménu čeho jsou překonávány. Kupříkladu při záchraně lidského života bližního anebo naopak v zájmu liberálně tržních mechanismů vrcholového sportu (MF Dnes, 8. 8. 2002, s. A6).

Vrcholový sport spoluvytváří specifickým a relativizovaným způsobem společenská měřítka úspěchu, bohatství a prestiže. V tomto kontextu lze zaznamenat i další z dopadů vzájemné provázanosti vrcholového sportu a masových médií: Ve sportovních zprávách zaujímají stále větší plochu nápadné titulky a halasné komentáře k přestupům sportovních mediálních hvězd z jednoho sportovního klubu do druhého. Obdiv pak mnohdy sklízí ten, kdo má největší příjem, nikoli ten, kdo předvádí skutečně nejlepší sportovní výkon. V dolarech milionové sumy nám tak dávají na vědomí, *kdo*, kdy a za jakých podmínek má šanci stát se součástí výsad Olympu sportu a bohatství. Běžné pracovní usilování se stává posmívanou činností, která leží na opačném konci hodnotového směřování než vrcholný sportovní výkon. Lidsky optimální souběh systematické tvořivé práce a pravidelného provozování pohybových aktivit je tím do jisté míry devalvován kontrapunktem sportovní jednostrannosti. Sporným navíc zůstává, do jaké míry sportovní idoly působí i jako vzory celoživotně zakotvené pohybové aktivity a jsou motivačními činiteli všestranného rozvoje osobnosti.

Snad nejvýznamnější sociokulturní změnou, kterou prochází soudobý sport, je proces *specializace a profesionalizace*. Otto Penz v této souvislosti zmiňuje následující trendy:

1. Akcelerace sportovních gest ve smyslu neslábnoucího důrazu na *akční atraktivnost*. Například rychlostní rekordy v automobilové F 1 či v plavání jsou na samé hranici možností. Rychlost je stále důležitější a cen-

- nější i v těch sportech, kde podstatnou roli hraje spíše zručnost či vytrvalost.
2. Dynamizaci sportu přispívají i *herní pravidla*.
 3. Mediální zájem přitahuje též tzv. *sportovní turistika* – ostře globálně sledované přestupy vrcholových sportovců do zahraničních klubů.
 4. *Medializace sportu* doprovázená stálým přístupem ke sportovním informacím opět v globální dimenzi (Weiss, O, Schulz, W. eds 1995, s. 67-70).

Masová média, zejména televize, se koncentrují na vysoce soutěživé sporty (nazývané také *elitní* či *profesionální*), které ztělesňují ty nejakcelerativnější aspekty sportu. V elitním sportu se setkáváme s nejrychlejšími, nejspektakulárnějšími a nevjzrušivějšími výkony atletů, tenistů, golfových hráčů, fotbalistů, hokejistů, basketbalistů, boxerů či motoristických šampiónů, kteří stále úporněji směřují k atraktivnosti svých výkonů a vystoupení. Dochází tak ke stavu, kdy právě ten největší segment sportu, pokrývající volnočasové aktivity a čistě amatérský sport, zůstává jako „nejpomalejší“ a nejméně divácky atraktivní, v „království neviditelná“ a je tak vytěsňen z možnosti spoluvytvářet modelování a další vývoj sportu obecně. Autoritativním interpretem sportovní zkušenosti se stává televize, která divákům bez rozdílu etnika, kulturního pozadí a místa bydliště současně nabízí ke konzumaci tytéž události a identické soutěžní sporty. Televize tak specifickým a jistě nejednoznačně působícím způsobem přispívá ke *globálnímu řádu* i šířením celosvětově rozšířené *sportovní monokultury*, sestávající spíše z úzkého okruhu sportovních disciplín považovaných za důležité, a to vzdor již existující popularitě jednotlivých sportů na jednotlivých kontinentech, regionech a zemích. Proces globalizace či amerikanizace je tedy provázán s problematikou *sportovního imperialismu* (Weiss, O, Schulz, W., 70-71). To se běžně odráží i v takových drobnostech, jako je popularita nošení dresů se jmény sportovních idolů mezi dětmi a mládeží, často aktualizovaná v průběhu a bezprostředně po skončení světových šampionátů v kopané nebo ledním hokeji.

Kinantropologický výzkum je tedy ve světle diskutovaných problémů postaven před řadu dosud mnohdy otevřených otázek: Za co dnes vlastně bojuje vrcholový sportovec? Ve jménu čeho překonává limity lidského organismu? Je vrcholový sport hybnou silou rozvoje masového rekreačního sportu? Jak hodnotit paradox stálého zvyšování rekordních sportovních výkonů na jedné straně, a klesající tělesné zdatnosti zejména mládeže v masovém měřítku (kupř. v případech testování nových branců) na straně druhé. Je vrcholový sport svým propojením s politikou a ekonomikou pouze odrazem problémů a chyb veřejného života? A hlavně: Je smysluplnější akcentovat masovou virtuální spektakulárnost vrcholového sportu či soustředit se na vpravdě masový rozvoj tělesné kultury a rekreačního sportu? (Sekot, A., 2003) Tyto otázky nemohou stát stranou naší pozor-

nosti ani vzdor konceptuálním nejasnostem, které daný problém provázejí. Právě hodnotová precizace nastolených otázek může přispět k precizaci relevantních pojmů a kategorií.

Nejednoznačnost hodnotového směřování sportovních aktivit je tedy zřejmá. Zatímco jedni vidí ve sportu především radost z pohybových aktivit a prostředek upevnění zdraví a celkové kondice, jiní spatřují ve sportu prostředek k získání exkluzivního postavení ve společnosti v řádu hodnot jako je materiální bohatství, obdiv, prestiž, společenské postavení, moc. Silící diferenciacie společnosti na jedné straně a postupující homogenizace masové kultury na druhé straně přispívají k prohlubování propasti mezi smyslem a směřováním rekreačního a vrcholového sportu. Míra konvergence či divergence, skutečného poslání a budoucího vývoje obou těchto fenoménů tak nesporně náleží k otevřeným otázkám a problémům budoucího vývoje našeho vnitřně hodnotově rozporuplného světa. Pro nás je výzvou k dalšímu zodpovědnému studiu dané problematiky zacílenému zejména k prakticky nosným krokům posilujícím zájem o pohybové aktivity jako součásti harmonického celostního rozvoje osobnosti.

Literatura

- Coakley, J. 2001. *Sport in Society*. New York: Mc Graw Hill.
- Čechák, V., Linhart, J. 1986. *Sociologie sportu*, Praha.
- Dutton, K.R.: 1996. *The Perfectible Body: The Western Ideal of Physical Development*. London: Cassel.
- Felix, K. 1993. *Komunikace v systému telesnej kultúry*. Habilitační práce. Nitra.
- Hodaň, B. 2001. *Tělesná kultura – sociokulturní fenomén*. Olomouc.
- Charvát Michal: 1999. *Hostilita ve sportu jako patologický problém*. In: Olympijské ideály v současném světě. Olomouc: Hanex pro FTK.
- Kirk, D.: 1999. *Physical Culture, Physical Education a Relation Analysis*. In. Sport, Education and Society. Mar 99, Vol.4, Issue 1.
- McCrone, K. 1988. *Sport and the Physical Emancipation of English Women*. London: Routledge.
- Nekola, Jaroslav. 2000. *Doping a sport*. Praha: Olympia.
- Novotný, J. 1995. *Ekonomika sportu*. Praha: VŠE.
- Perútka, J., Marek, J., Freda, J, Kössl, J, Reitmayer, L. 1985. *Dějiny telesnej kultúry*. Bratislava: SPN.
- Sekot, A. 2002. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido.
- Sekot, A. 2003. *Sport a společnost*. Brno: Paido.
- Schaefer, R.T., Lamm, R.P. 1995. *Sociology*. New York: Mc Graw Hill.
- Weiss, O. – S. Schulz, W. (eds). 1995. *Sport in Space and Time*. Sien: WUV.